

מאלפי זהב

אוצר הערות וחידושים קושיות וביאורים

לקט ענינים בפשט בהלכה ובאגדה על סדר הפרשה

פרשת שמות

(פ"א 109 ז) וישרצו - שהיו יולדות ששה בכרס אחד. משמע שזה היה עוד קודם שהתחיל השיעבוד. ורק אחרי שפרו וישרצו וגו' באופן זה, חששו המצרים, פן תקראן מלחמה, וע"כ גזרו השעבוד. ולפי"ז מש"כ להלן (פס"ב) כשהתחיל השעבוד, 'כאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ', היינו הרבה יותר. והעירוני דאולי גם אחרי זה ילדו לא יותר מששה בכרס אחת, רק שכמות הלידות היתה יותר בתדירות.

(109 ז) ותחיינן את הילדים - מספקות להם מים ומזון. וצ"ל שפרעה לא ידע מזה. שהרי ע"ז לא יכלו לטעון לו את מה שטענו.

עיקר שכר המילדות היה על היראת שמים

(109 כא) ויהי כי יראו המילדת את האלקים ויעש להם בתיים.

משמע מלשון הפסוק, שהשכר שקיבלו המילדות, היה בעיקר על עצם יראתן מהקב"ה, ולא רק על מעשיהן בלבד. אלא שמעשיהן הנפלאים, הוכיחו על גודל יראתם.

ואמנם לפשוטו של מקרא, הכונה היא, שראה הקב"ה איך שמחמת יראתן לא שמעו בקול פרעה. וכי יראו היינו שמחמת יראתן, לא שמעו בקול פרעה.

אך בודאי שמהדגשת התורה את ענין היראה, רואים שהיא עיקר שבחם, וסיבת הצלחתם בעמידה בניסיון. והוא לימוד גדול עבורינו, שהיראה היא עיקר סיבת הצלחת האדם בעמידה בניסיונות היצר התמדדים. [ומיותר לומר, שהדרך להגיע ליראת שמים, היא בעיקר ע"י לימוד המוסר בהתכוננות כראוי].

ובעין זה, ביארו המפרשים לגבי ראובן. שלא נענש רק על עצם מעשה בלחה. אלא בעיקר על מידת הפחזות שנהג בה בזה המעשה. וכמו שהוכיחו יעקב (כפ' ויחי מט, ד), פחז כמים אל תותר וגו'.

ועל דרך מה שישנם המבארים שם, שאי"ז עונש, אלא שממילא אין ראויה לו הכהונה, מפני שהיא ראויה רק לאשר אינו פוחז. כך י"ל הכא, דאין בתי הכהונה והלויה ראויין, אלא למי אשר ירא האלוקים עד שמוכן למסור"ו על רצונו ית'. [וכמו שבאמת שבט לוי מסרו נפש בחטא העגל, כמש"כ האומר לאביו ולאמו לא ראתיו וגו'].

ויעש להם בתיים. מה שכתוב 'להם' בלשון זכר, ולא להן בלשון נקבה. י"ל דמרמז על משה ואהרן, שיהיו בעלי בתי כהונה לוייה ומלכות.

(פ"ב 109 א) ויקח את בת לוי - פרוש היה ממנה מפני גזירת פרעה (וחזר ולקחה. וזהו וילך, שהלך בעצת בתו שאמרה לו גזרתך קשה משל פרעה, אם פרעה גזר על הזכרים, ואתה ג"כ על הנקבות) כו'. הוא ממגילה (יר"א), ושם איתא דאח"כ כאשר המצרים לקחו את משה, עמד אביה וטפחה על ראשה, וא"ל בתי היכן נבואתיך. וצ"ב מאי קא"ל. ואולי כיון לומר, דע"כ אינה נביאה, שהרי לא נתקיימה נבואתה. אכן צע"ק מהכ"ת דנבואתה היתה על

לידה זו, אולי בהמשך תלד את מושיען של ישראל. ואולי משמעות נבואתה היתה ללידה זו. וצ"ע.

- והחזירה ועשה בה לקוחין שניים. ואף היא נהפכה לחיות נערה. ובת מאה שלושים שנה היתה, שנולדה בבואה למצרים בין החומות, ומאתים ועשר שנה נשתהו שם, וכשיצאו היה משה בן שמונים שנה. אם כן כשנתעברה ממנו היתה בת מאה שלושים וקורא אותה בת לוי. צ"ע דהרי העיבור לקח חצי שנה, וא"כ היה צריך משה להיות בן ס"ט ומחצה ביציא"מ. והול"ל דכשהולידתו היתה בת ק"ל. ואולי היינו הך, ולא חישב חצאי שנים.

(109 יג) שני אנשים עברים - דתן ואבירם הם שהותירו מן המן. צ"ע מאי שיכא להכא. ומדוע לא הזכיר מחלוקתם עם משה בפ' קורח. ואם משום שהוא יותר מוקדם, הא איכא בסוף הפרשה (ה) ט' תלונתם כשיצאו מלפני פרעה. מה עוד שבהתרת המן לא נזכר שמותיהם, ומפני מה לא נקט מקום שמפורש שמותיהם.

(109 יד) וירא משה - כפשוטו. ומדרשו דאג לו על שראה בישראל רשעים דלמורין, אמר מעתה שמא אינם ראויין להגאל. אמר מו"ר הגאון רבי חיים ברמן שליט"א, שרואים איך שכל מה שהיה אכפת למשה רבינו, זה היה על כלל ישראל. ואע"פ שהיה כאן בסכנת חיים.

בגדר יכול להצילו באחד מאבריו

(109 טו-יז) וירא משה ויאמר אכן נודע הדבר: וישמע פרעה את הדבר הזה ויבקש להרג את משה ויברח משה מפני פרעה.

יש ששאלו, מפני מה ברח משה למדיין, ולא הרג מיד את דתן ואבירם מדין ורודפים, עוד קודם שהספיקו להגיע לארמון פרעה.

והביאור בזה לכאור, ע"פ מה שנראה ברור, דבאופן שיכול הנרדף לברוח, אסור לו להשכים ולהרוג את הרודף. דהוי כיכול להצילו באחד מאבריו. וממילא כאן שיכל משה לברוח למדין, שוב לא היה לו היתר להורגם. [ונכרך אגב, יש לציין דבר פשוט. שאף במס"ג על קידוש ד', אם יכול לברוח, בודאי מחויב בזה. ואינו רשאי להשאר כדי למסור הנפש].

והנה נודע יסוד הזכרון שמואל (ס"ג פג סק"ז). וע"ע בשיעורי רבי שמואל ריש פסחים א' (ז) בשם זקנו זצ"ל, שאין הרודף יכול לדרוש מהנרדף לעשות דברים עבור הצלתו, אלא יכול הנרדף להורגו.

ובגון שהרודף אומר, אם לא תיתן לי כך וכך כסף, או אם לא תעשה עבורי פעולה זו, אהרגך. אי"צ הנרדף לשלם או לעשות כבקשת הרודף, אלא מותר לו להרגו. ואי"ז בגדר יכול להצילו באחד מאבריו. [שאי"ז הצלה מציאותית, אלא מצד ויתורו של הרודף].

והוכיח כן מדין הבא במחלתו. דאע"פ שיש לו אפשרות להציל את עצמו, ע"י שיתן הממון. אינו מחוייב בזה. וכן מהא דאילו נהפך זמרי והרגו לפנחס, לא היה נהרג עליו, כיון שהיה פנחס ורדף (סנהדרין פב ע"א). ואע"פ שיכל זמרי להציל עצמו ע"י שיפרוש, ואז לא היה פנחס הורגו. וע"כ שאי"ז בגדר יכול להצילו. [וכמדו' שבמק"א הארנונו בזה].

ונראה דאין מזה קושיא לענינינו. דכ"ז דוקא כאשר הבקשה באה מצד הרודף. משא"כ לגבי בריחה, הוי אפשרות הצלה ממש כיכול להצילו באחד מאבריו.

ואף באופן שהרודף אומר, אם לא תלך מכאן, אהרוג אותך. אשר מצד הויתורו של הרודף, י"ל שאינו חייב לברוח, ויהא מותר להורגו.

אך מצד עצם ההצלה שבכריחה, נשעי"ז כבר לא יוכל במציאות להורגו, לכאור' היא חייב לברוח. וכן אם יאמר לו, אם לא תחתוך אחד מאיברי, אהרגך. לא יאה מחוייב לתתוך מחמת שעי"ז יותר לו. אלא מפני שבמציאות יכול להנצל ע"י אופן זה. ודר"ק היטב.

(פ"ג ט"ו ב) וירא והנה הסנה בער באש והסנה איננו אכל. ביאר אאמור"ר שליט"א, דאם היתה האש מעל הסנה, אין זה פלא כ"כ. אך כאשר ראה שהסנה עצמו בוער באש, והיינו דהסנה עצמו הוא החומר בעירה, ואעפ"כ לא נגמר, הבין שיש כאן השגחה מיוחדת למעלה מדרך הטבע. ושמעתי בנו"א מעין זה. שהקשו, מה הפירוש מדוע לא יבער הסנה, הרי הוא בוער. ותירצו דאם הסנה איננו אוכל, ע"כ שאינו בוער בבעירה גשמיית. אך ע"י ברמב"ן שפירש כונת הפסוק, מדוע לא יבער - ישרף ויאכל ע"י ש.

האם משה רבינו הוריד מנעליו במעמד הר סיני

(ט"ו ה) של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר עתה עומד עליך ארמת קרש הוא.

לפי שהיה הר סיני שעליו נתנה התורה. וכמו שאמר לו אח"כ (להלן פ"ט י"ב) בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה. ופרש"י דהכונה למעמד הר סיני.

ויש להסתפק אם במעמד הר סיני ג"כ עלה בלא נעלים, א"ד עלה עמהם. דשם היה לעיני כל ישראל, ומשה מלך הוא (זבחים קב ע"א).

ולכאור' ק"ו הוא. שאם כאן הוריד נעליו, רק מחמת שעתידה להנתן התורה בהר זה. ק"ו שבשעת מתן תורה גופא, הוצרך להוריד נעליו.

ובפרט לפי מש"כ הרמב"ן וז"ל, אע"פ שהיה רחוק מן הסנה הזהירו בזה, כי נתקדש כל ההר בדרת השכינה אל ראש ההר כאשר בשעת מתן תורה, ומשה בהר היה כי שם עלה, שנאמר ויבא אל הר האלקים חרבה (לעיל פסוק א), והסנה היה בראש ההר, והנה כלו קדוש ואסור בנעילת הסנדל.

וואח"כ הוסיף, וכך אמרו בכל מקום שהשכינה נגלת אסור בנעילת הסנדל (שמור"ר ב יג), וכן ביהושע (יהושע ה טו), וכן הכהנים לא שמשו במקדש אלא יחפים. ע"כ. והראוני שבשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' יט סק"ג. ובח"ט סי' קט) הביא להעיר, שדברי המדרש צ"ב, שהרי עמידת הכהנים יחפים היא משום חציצה. והאריך בזה.

ולפי מה שכתוב בפ' עקב (ד. ת. ד), שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה. ופרש"י, כדרך הולכי יתף כו'. מבואר שהלכו יחפים. וא"כ משה כלל לא הוצרך להסירם. ולפי"ז א"ש הא דלא נזכר בתורה שהסיר נעליו קודם מעמד ה"ס. [ובעיקר דברי רש"י הנו', צ"ע מדכתיב ונעליכם לא בלתה מעל רגליכם. ועי"ש מה שנתבאר בישוב הסתירה. ולפי חלק מהיישובים, יתכן שמשם ג"כ היה בלא נעלים, או רק באנפילאות ע"י ש].

האם 'אשר' הוא חלק משם אהי-ה

(ט"ו יד) אהי-ה אשר אהי-ה.

בגמ' בשבועות (לה ע"א) מבואר, ששם זה הוא אחד מהשמות שאין נמחקין. ויש להסתפק האם 'אשר' הוא ג"כ חלק מהשם.

ובפשטו היה נראה דאינו חלק מהשם. והראיה ממה שאח"כ בסוף הפסוק, אמר שם זה פעם אחת, בלא 'אשר'. 'אהי-ה שלחני אליכם'.

אולם ממה שהתרגום לא תרגמו, אלא כתב 'אשר', לכאור' נראה דס"ל שהוא חלק מהשם.

אך ברמב"ן משמע שכן תרגמו. שהביא מהאונקלוס שתרגם 'אהא עם מאן דאהא', ונע"ש שביאר שהקב"ה הודיעו תחילה ענינו של שם זה כו'. ואולי כונת הרמב"ן לתרגום יוב"ע שתירגם את כל השם. ועי'.

(ט"ו כב) ומגרת ביתה - מאותה שהיא גרה אתה בבית. וכ"כ התרגום יוב"ע ומן קריבת כותלי ביתה. וצ"ע שהרי היהודים גרו בגושן. ובתרגום אונקלוס שכתב ומקריבת ביתה, י"ל דהכונה לתברתה, ולא דוקא שכנתה. ואחי היקר ה"ה שמואל זימל שליט"א תירץ, שבזמני השיעבוד לא נתנו להם לחזור לגושן. [ורק שבת לוי נשאר שם]. וזהו השכנים אשר מהם שאלו.

(פ"ד ט"ו ו) ויאמר ה' לו עוד הבא נא ירך בחיקך ויבא ידו בחיקו ויוצאה והנה ידו מצרעת כשלג. הנה כתב הבעל הטורים בפ' תזריע (ויקרא יג. ה) עה"פ, והנה הנגע. לשון 'והנה' נופל על דבר שלא נודע קודם לכן, כמו בכאן שהיה סגור עד עתה. וכן והנה היא לאה (בראשית כט כה, ועי' מגילה יג ע"ב). ויש לפרש עד"ז גם הכא, דנתגלתה פתאום הצרעת.

(ט"ו יא) מי שם פה וגו' - מי למדך לדבר כשהיית נדון לפני פרעה על המצרי. צ"ע היכן מצינו שדיבר אז.

(פ"ה ט"ו ד) ויאמר אלהם מלך מצרים למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו לכו לסבלתיכם. יש לרמוז במה שאמר לכו לסבלתיכם, למה שהיו נושאים בעול עם עמ"י, והיינו סבלותיכם, סבל שנטלתם בעצמכם.

היצה"ר כפרעה - לא נותן לאדם לחשוב כיצד להלחם כנגדו

(ט"ו ט) תכבד העבודה על האנשים וגו'.

הנה כתב המסילת ישרים (פ"ב) שאחת מתחבולות היצר הרע וערמתו, להכביד עבודתו בתמידות על לבות בני האדם, עד שלא ישאר להם ריוח להתבונן ולהסתכל באיזה דרך הם הולכים. כי יודע הוא שאלולי היו שמים לבם כמעט קט על דרכיהם, ודאי שמיד היו מתחילים להנחם ממעשיהם. והיתה חרטה הולכת ומתגברת בהם עד שהיו עוזבים החטא לגמרי.

יזרי זו מעין עצת פרעה הרשע, שאמר, תכבד העבודה על האנשים וגו'. שהיה מתכוין שלא להניח להם ריוח כלל, לבלתי יתנו לב או ישימו עצה נגדו. אלא היה משתדל להפריע לבם מכל התבוננות, בכח התמדת העבודה הבלתי מפסקת. כן היא עצת היצר הרע ממש על בני האדם. כי איש מלחמה הוא, ומלמד בערמימות. ואי אפשר למלט ממנו, אלא בחכמה רבה והשקפה גדולה. עי"ש היטב דבריו חוצבי הלהבות.

וע"פ דבריו מבואר הטעם שהתורה כתבה דוקא את מעשה שיעבוד זה, בשונה משאר אופני השיעבוד שלא נתפרשו בתורה, [אלא נודעו לנו ע"י חז"ל]. כדי ללמדנו את עצת היצר הזו. לשנתבונן להמלט ממנה.

וישמעתי מהגר"ש קטנוב שליט"א, שאפשר אף לאידך גיסא, ללמוד מכאן כיצד לעבוד את השי"ת, באופן שיעבוד מיוחד שפרעה עשה להם. וזאת כאשר ראה שהם חושבים מחשבות על גאולה. והבין שזה מחמת שאע"פ שגופם משועבד בפרך, אך מותם וליבם פנו למחשבות אלו. וממילא ג"כ לא יעזור להכפיל את כמות העבודה, לפי שעדיין ישארו המת והלב פנויים.

ועל כן צייה שמעתה לא ינתן להם תבן. וממילא כל הזמן יתנו מחשבותיהם וליבם לענין זה, כיצד ניתן להשיג תבן. וזה היה נושא השיחה כאשר איש פגש את רעהו, - 'היכן ניתן להשיג תבן'.

והילפותא בעבורינו היא, עד כמה צריכים אנו להיות עבדי ד', שקועים בתורתו וביראתו, עם כל המת והלב.

אשמח מאוד בהערות ותגובות [השגת הגליון] בפל' - 0533130380